

**ภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาท้องถิ่นอีสานหมู่บ้านด่านเกวียน
จังหวัดนครราชสีมา สู่การพัฒนาธุรกิจครัวเรือน
E- SAN POTTERY WISDOM OF DAN KWIAN POTTERY IN NAKHONRATCHASIMA
PROVINCE TO FAMILY BUSINESS DEVELOPMENT**

*วชิรญา ตติยนันท์กุล¹และดลฤทัย โกวรรณะกุล²
Wachiraya Tatiyanantakul and Donruetai Kovathanakul*

บทคัดย่อ

บทความฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) ศึกษาและวิเคราะห์ประวัติความเป็นมาของเครื่องปั้นดินเผา ที่ได้รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษ 2) เพื่อทราบคุณสมบัติ เครื่องปั้นดินเผาบ้านด่านเกวียน และ3) เพื่อเข้าใจถึงความสำคัญของภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาบ้านด่านเกวียนเพื่อนำไปสู่การพัฒนาธุรกิจครัวเรือนในชุมชนด่านเกวียน จังหวัดนครราชสีมา โดยผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาจากการค้นคว้าเก็บข้อมูลจาก หนังสือ บทความ ทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสังเกต และการสอบถามเจ้าของผู้ประกอบการ ผลที่ได้คือ ทำให้ทราบว่าการทำงานเครื่องปั้นดินเผาบ้านด่านเกวียน มีมาแต่ช้านาน โดย “พวกข้า” กลุ่มคนอพยพที่เดินทางเร่ร่อนมาและนำเอาดินมาปั้นเป็นเครื่องใช้เพื่อการดำรงชีพ ต่อมาเมื่อไปพบเห็นและทำตามกันมาในที่สุด ทั้งนี้ จากยุคสมัยที่เปลี่ยนไปการปั้นเครื่องปั้นดินเผาจึงมีวัตถุประสงค์เพื่อการใช้งานที่ต่างกัน คือ จากเดิมที่ปั้นขึ้นเพื่อใช้ในการดำรงชีพมาเป็นการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการด้านนันทนาการมากขึ้น ทั้งนี้ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เครื่องปั้นดินเผาบ้านด่านเกวียนเป็นที่รู้จักของคนโดยทั่วไป และสามารถสร้างเป็นรายได้มากมาย นั้น มีอยู่ 2 ปัจจัย คือ ด้านลักษณะของวัตถุดิบดินที่ใช้ปั้น และปัจจัยในด้านลวดลาย ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของภูมิปัญญาคนอีสานที่เป็นจุดขาย ทำให้เครื่องปั้นดินเผาบ้านด่านเกวียนสามารถสร้างรายได้และอาชีพของคนในครอบครัว และชุมชนมาอย่างช้านาน

คำสำคัญ : ภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาอีสาน, เครื่องปั้นดินเผาบ้านด่านเกวียน, ธุรกิจครอบครัว

Abstract

The purposes of this article were; 1) to study and analyze the E-San pottery wisdom from the castors, 2) to understand the Dan Kwian pottery characterization, and 3) to understand Dan Kwian Pottery's Wisdom related to family business development in Dan Kwian village, Nakhon Ratchasima province. The methodology use the books, journals, literature review, observation and the owner's interview. The result founded that the Dan Kwian potteries making by the immigration group called: "KA". They mold soil to use for living. Later, when the others see that they do it as well in the end. According to the era that changed the design of pottery is become different from the original design for use in living

¹ นักศึกษาปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการท่องเที่ยว คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยขอนแก่น www.wachiraya.t@gmail.com
. โทรศัพท์. 090-182-5606.

² อาจารย์ประจำ สาขาวิชาการจัดการการท่องเที่ยว คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

but now a day most of pottery design as product for recreation. There are two important factors that make the Dan Kwian Pottery well known of people in general are, the identity of the raw soil and the unique of pottery design that belong to the Northeast people's wisdom. From two things above are the selling points, making the Dan Kwian Pottery can generate income and careers of the people in the family and the community are very long time.

Key word: E-San pottery wisdom, Dan Kwian Pottery, Family Business

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญเครื่องปั้นดินเผา

เครื่องปั้นดินเผาเกิดขึ้นในประเทศไทยเมื่อประมาณราวพุทธศตวรรษที่ 15-16 เป็นต้นมา โดยสาเหตุหลักเพื่อการดำรงชีพของเผ่าพันธุ์ ส่วนใหญ่จึงพบเป็นเครื่องใช้สอยในครัวเรือน โดยเทคนิคและลวดลายที่แตกต่างกันไปตามการสืบทอดจากบรรพบุรุษ อีกทั้งยังแตกต่างกันบ้างเพราะทางด้านที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของชุมชนนั้นๆ ลักษณะเครื่องปั้นดินเผาที่พบทั่วไปในภาคอีสานยังคงไม่เปลี่ยนแปลงไปมากนักจากเครื่องปั้นดินเผาดั้งเดิมของไทย รวมไปถึงวิถีศิลปกรรมวิธีการทำยังคงความเป็นเอกลักษณ์ไว้ได้สืบมาจนทุกวันนี้ ทั้งนี้ผลจากการเปิดเสรีทางการค้ากับต่างประเทศทำให้ภาคอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผามีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จนสามารถทำรายได้ให้กับผู้ผลิต และผลงานเป็นที่ยอมรับไปทั้งในและต่างประเทศ ซึ่งกรรมวิธีส่วนใหญ่เน้นยังคงอาศัยแรงงานที่มีทักษะความสามารถเฉพาะทางด้านฝีมือการปั้น ประกอบกับวัตถุดิบที่ได้จากท้องถิ่นที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตน

อุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาจัดเป็นอุตสาหกรรมหนึ่งที่ตั้งพึ่งรายได้จากการส่งออก ซึ่งมีความสำคัญต่อประเทศไทยทั้งด้านการค้าและศิลปวัฒนธรรมของประเทศ สร้างรายได้ให้แก่ประเทศไทยเป็นจำนวนมาก มีมูลค่าการส่งออกสูงถึง 4,726.4 ล้านบาทในปีพุทธศักราช 2537³ แหล่งเครื่องปั้นดินเผา บ้านด่านเกวียน อ. โขกษัย จ. นครราชสีมา เป็นแหล่งของภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาท้องถิ่นอีสานที่มีชื่อเสียงและมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ผู้ผลิตเครื่องปั้นดินเผาส่วนใหญ่เป็นผู้ผลิตรายเล็กจากภายในครัวเรือน ซึ่งผู้คนที่นิยมซื้อเอาอาชีพผลิตเครื่องปั้นดินเผาเป็นอาชีพหลักที่ทำรายได้ให้กับครอบครัวและชุมชน การผลิตสินค้าเครื่องปั้นดินเผาด่านเกวียนนี้จะเน้นประโยชน์การใช้สอยในบ้านเป็นหลัก ลักษณะเด่นที่เป็นเอกลักษณ์ของเครื่องปั้นดินเผาด่านเกวียนคือ 1) มีความมันวาวในตัวเองโดยธรรมชาติที่มีมาจากดินริมแม่น้ำมูล มีคุณสมบัติพิเศษเฉพาะตัว คือ เนื้อละเอียด เหนียว มีแร่เหล็กเจือปนในปริมาณมาก ทำให้เมื่อนำไปเผาในอุณหภูมิสูง จะทำให้ได้เครื่องปั้นที่แข็งแกร่งและทนทาน มีสีลักษณะออกแดงดำ เป็นเงามันโดยไม่ต้องลงสีหรือเคลือบเงา และมีความทนทานต่อการใช้งาน 2) มีการออกแบบการปั้นและแกะลวดลายผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นสมัยก่อนและสมัยใหม่อย่างสอดคล้องลงตัว มีความโดดเด่นน่าสนใจแก่ผู้พบเห็น

อาจกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาท้องถิ่นอีสานสู่การพัฒนาธุรกิจครัวเรือน : กรณีศึกษาหมู่บ้านด่านเกวียน จังหวัดนครราชสีมา ที่พัฒนาอย่างไม่หยุดนิ่งของภูมิปัญญาการผลิตที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นอีสานชาวด่านเกวียนนี้เองที่สามารถนำไปสู่การพัฒนาธุรกิจเครื่องปั้นดินเผาภายในครัวเรือน ส่งผลให้เกิดการพัฒนาอาชีพและรายได้หลักให้ครอบครัวชาวด่านเกวียน อ. โขกษัย จ. นครราชสีมา มาจนถึงทุกวันนี้

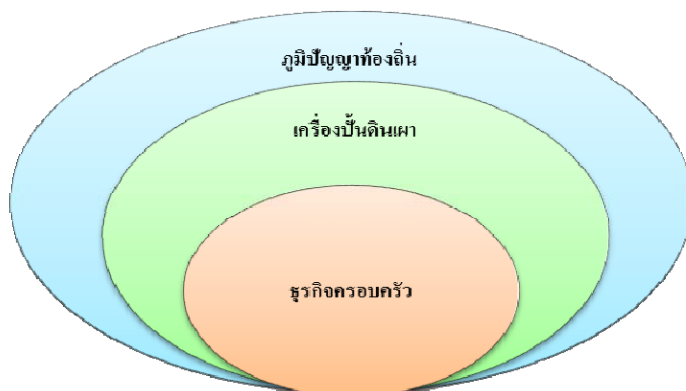
³ www.guru.sanook.com., 2 กรกฎาคม ตุลาคม 2555

วัตถุประสงค์

1. ศึกษาและวิเคราะห์ประวัติความเป็นมาของเครื่องปั้นดินเผา ที่ได้รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษ
2. เพื่อศึกษาคูณสมบัติ เครื่องปั้นดินเผาบ้านด่านเกวียน
3. เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาบ้านด่านเกวียนเพื่อนำไปสู่การเป็นธุรกิจครัวเรือนในชุมชนบ้านด่านเกวียน จังหวัดนครราชสีมา

วิธีการศึกษา

ภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาท้องถิ่นอีสานหมู่บ้านด่านเกวียน จังหวัดนครราชสีมา สู่การพัฒนาธุรกิจครัวเรือนนี้ เป็นการศึกษาซึ่งให้ความสำคัญกับการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้ศึกษาเป็นผู้ค้นคว้าเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองจากเอกสาร หนังสือ บทความ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสังเกต และการสอบถามเจ้าของผู้ประกอบการในพื้นที่แหล่งเครื่องปั้นดินเผา บ้านด่านเกวียน อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ศึกษาและวิเคราะห์ประวัติความเป็นมาของเครื่องปั้นดินเผา ที่ได้รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษ เพื่อเข้าใจถึงความสำคัญของภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาบ้านด่านเกวียนเพื่อนำไปสู่การพัฒนาธุรกิจครัวเรือนในชุมชนบ้านด่านเกวียน จังหวัดนครราชสีมา ภายใต้แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสาน

ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาสู่แนวทางการพัฒนาธุรกิจครัวเรือนบ้านด่านเกวียน

ทบทวนเอกสาร

ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสาน

จากการศึกษาคำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น เกิดขึ้นจากคำหลายคำรวมกัน คือ ภูมิ มีความหมายว่า พื้น พื้นเพ ปัญญา หมายความว่า ความรู้ที่ตกผลึกเป็นองค์ความรู้ และมีเรื่องคุณธรรมกำกับ และภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง พื้นความรู้ ความสามารถที่สะสมผ่านกาลเวลา ผ่านกระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปอีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งความหมายนี้จะสอดคล้องกับงานศึกษาของ พรชัย กาพันธ์ (2545:5-6) ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น เกิดขึ้นจากการสั่งสมประสบการณ์

จากการใช้ชีวิตประจำวันในสังคมในสภาพแวดล้อมต่างๆกันและถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นวัฒนธรรมเป็นทรัพยากรทางสังคมที่มีคุณค่ามหาศาลภูมิปัญญาท้องถิ่น มีลักษณะสำคัญ 4 ประการ คือ 1) ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีวัฒนธรรมเป็นฐาน ไม่ใช่วิทยาศาสตร์ 2) ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีการบูรณาการ 3) ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง และ 4) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุธรรม ไม่ต่างจาก จิริณี สินุช (2543 : 11) ที่ได้กล่าวไว้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ความรู้เข้าใจ ความสามารถในการดำรงชีวิตอยู่ในพื้นที่นั้นๆ โดยใช้สติปัญญาที่เกิดจากการสั่งสมความรู้ของคนผสมผสานความกลมกลืนระหว่างศาสนา สภาพแวดล้อมทางกายภาพและกระบวนการทางสังคม เพื่อให้ใช้ชีวิตอยู่ได้อย่างเหมาะสมกับธรรมชาติ และการถ่ายทอดกระบวนการดำรงวิถีเหล่านั้นแก่ชนรุ่นต่อมา ดังนั้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสาน จึงหมายถึง พื้นองค์ความรู้ ความสามารถที่สั่งสมมาเป็นเวลานานจากประสบการณ์ในชีวิตของคนภาคตะวันออกเฉียงเหนือผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต วิเคราะห์จนเกิดปัญญาและตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นโดยที่มีเรื่องศีลธรรมเข้ามาเกี่ยวข้อง ผ่านการถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตกับธรรมชาติรอบตัวในท้องถิ่นได้อย่างมีความสุขและเหมาะสมตามกาลสมัยและจากการศึกษาจึงสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานในการทำเครื่องปั้นดินเผา คือ องค์ความรู้เดิมทั้งหมดเกี่ยวกับเครื่องปั้นดินเผาที่เกิดจากการคิด การไตร่ตรองอย่างรอบด้าน มีกระบวนการเป็นระบบ และผลผลิตของความรู้ความคิดที่ตกผลึกนั้น ถูกถ่ายทอดสืบกันมาจากบรรพบุรุษ จนเป็นวิถีการดำรงชีวิต เป็นเอกลักษณ์ของคนในท้องถิ่นอีสานต่อการทำเครื่องปั้นดินเผา และความรู้เดิมของภูมิปัญญาจะเป็นฐานของความรู้ใหม่ ซึ่งจะถูกรับปรุง ประยุกต์ใช้ในลักษณะของกรรมวิธีการผลิต การออกแบบ ลวดลายการปั้น การแกะ ตลอดจนการนำความรู้ขึ้นมาใช้แก้ปัญหาเพื่อการดำรงชีวิตในท้องถิ่นอย่างเหมาะสมมีความสุข

เครื่องปั้นดินเผา

เครื่องปั้นดินเผา ตรงกับภาษาอังกฤษว่า "เซรามิก" (Ceramics) หมายถึง เครื่องปั้นดินเผาทุกชนิดทั้งเคลือบและไม่เคลือบ หมายถึง ภาชนะหรือสิ่งของที่สร้างขึ้นโดยใช้ดินปั้นเป็นรูปต่าง ๆ ตามความต้องการแล้วนำไปเผาไฟให้ดินแข็ง เครื่องปั้นดินเผาและเซรามิกส์ ทั้งสองคำมีความหมายไปในแนวทางเดียวกัน คือเครื่องปั้นดินเผา เป็นศิลปะในการประดิษฐ์วัตถุให้เป็นรูปภาชนะต่างๆ ส่วนคำว่า เซรามิกส์ (Ceramics) เป็นคำที่มาจาก ภาษาสันสกฤต แปลว่า สิ่งที่เผาแล้ว ตามความคิดขั้นมูลฐาน หมายถึง การนำดินหรือหินซึ่งเกิดขึ้นตามธรรมชาติมาทำปฏิกิริยากับไฟโดยการเผาได้ผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปออกมา บางครั้งหมายถึงศิลปะของการปั้น (Art of Pottery) สุภาศย์ อินทองคง (2549:9) รวมถึงผลิตภัณฑ์นาาชนิด ที่ทำมาจากดินและหิน โดยผ่านกรรมวิธี ทำให้มีความแข็งแรง (Strength) มีความคงทนถาวร อาจสรุปได้ว่าเครื่องปั้นดินเผา หรือ เซรามิกส์ มีความหมายที่ใช้แทนกันได้ คือ เป็นสิ่งผลิตที่มาจากดินเป็นส่วนประกอบสำคัญ ขึ้นขึ้นตามความต้องการ และนำไปผ่านกระบวนการความร้อนให้คงรูปแข็งแรง

ประวัติความเป็นมาของเครื่องปั้นดินเผาด่านเกวียน

แหล่งชุมชนเครื่องปั้นดินเผา ด่านเกวียน อำเภอโซคชัย จังหวัดนครราชสีมาเป็นชุมชนขนาดใหญ่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำมูล กล่าวกันว่าชนกลุ่มแรกที่มีการทำเครื่องปั้นดินเผา คือ กลุ่มคนที่เรียกว่า "พวกข่า" คือ พวกเร่ร่อน (คล้าย ผีตองเหลือง) เป็นชนกลุ่มเล็กๆ ที่มาพักชั่วคราว เป็นผู้นำดินมาปั้นเป็นเครื่องใช้ในครัวเรือนเพื่อการดำรงชีพ เช่น โอ่งดินไห ครก เป็นต้น และเมื่อชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในบริเวณนั้นไปพบเห็นจึงทำตามกันมา เครื่องปั้นดินเผาด่านเกวียน เป็นที่รู้จักของคนโดยทั่วทั้งในประเทศและต่างประเทศรายได้จากการขายสินค้าเครื่องปั้นดินเผาของคนด่านเกวียน ยังถือเป็นอีกรายได้หลักที่ใช้เลี้ยงคนในครอบครัว จากที่เป็นสินค้าที่ผลิตขึ้นในครอบครัวจำนวนไม่มาก พัฒนามาสู่การผลิตที่มากจำนวนขึ้นเพื่อให้ทันกับความต้องการของตลาดที่สูงขึ้น (www.hermitage-thailand.com/hotel/th/dankwian.html, 2555) ทั้งนี้เป็นผลมาจากคุณสมบัติพิเศษของเนื้อดินที่มีตามธรรมชาติของกลุ่มน้ำมูลที่มีเอกลักษณ์คือ ดินจะมีแร่เหล็กผสม

อยู่จำนวนมาก เมื่อเผาจะมีความแกร่งทนทาน และมีสีที่เป็นเอกลักษณ์โดดเด่นเป็นสีแดงเลือดปลาไหล นอกจากนี้แล้ว ส่วนสำคัญส่วนหนึ่งคือ จากภูมิปัญญาการผลิตเครื่องปั้นดินเผาท้องถิ่นอีสานที่พัฒนาไม่เคยหยุดนิ่งเพื่อให้ตอบสนองและ สอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภคที่มีอยู่อย่างหลากหลายอย่างลงตัวจนอาจกล่าวได้ว่า จากภูมิปัญญาการทำ เครื่องปั้นดินเผาที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ ในด้านฝีมือการปั้น และรูปแบบลวดลายของชุมชนด้านเกวียนเอง ที่เป็น ส่วน ผลักดันให้เครื่องปั้นดินเผาด้านเกวียนเป็นที่สนใจและหมายปองไม่รู้คลายสร้างเม็ดเงินไหลเวียนให้เศรษฐกิจขนาดเล็กใน ครอบครัวยุคสมัยชุมชน ไปจนถึงมีส่วนช่วยส่งเสริมเศรษฐกิจในขนาดใหญ่ระดับประเทศได้

การผลิตเครื่องปั้นดินเผาด้านเกวียนจะปรับปรุงไปตามยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลง ปรับสภาพไปตามความต้องการ ของผู้บริโภคส่วนใหญ่ ที่จากเดิมจะมีเครื่องปั้นดินเผาเพื่อการใช้สอยในชีวิตประจำวัน เปลี่ยนไปเป็นเพื่อประโยชน์ด้าน อื่นๆ เนื่องด้วยเหตุนี้เองทำให้เครื่องปั้นดินเผาด้านเกวียนในยุคแรกๆ จะนิยมปั้นเป็นเครื่องใช้ที่จำเป็นในครัวเรือน เช่น หม้อน้ำ โอ่ง ครก ซามใส่อาหาร ต่อมาจึงได้พัฒนามาเป็น กระถาง ไท และอ่างน้ำ เป็นต้น พัฒนาตัดแปลงเรื่อยมาจนเป็น เครื่องประดับตกแต่งบ้านในสมัยปัจจุบัน

ภาพประกอบ 2 เครื่องปั้นดินเผาด้านเกวียน แบบไม่เน้นการประดับสีสังการตกแต่ง

ธุรกิจครัวเรือน

เศรษฐกิจไทยประกอบด้วยเศรษฐกิจ 2 ระบบ คือ ระบบเศรษฐกิจชุมชนครัวเรือน และระบบเศรษฐกิจทุน (ฉัตร ทิพย์ นาถสุภา, 2551) โดยระบบเศรษฐกิจชุมชนดำรงอยู่เป็นวิถีการทำมาหากินของชาวไทยมากที่สุด ลักษณะของระบบ เศรษฐกิจชุมชน คือ ครอบครัวยุคใหม่เป็นหน่วยการผลิต เป้าหมายของการผลิต คือ การดำรงอยู่ การรักษาตัวให้อยู่รอดสามารถ เลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ ผู้ประกอบการในชุมชนด้านเกวียนส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 80 เป็นคนในท้องถิ่นที่สืบทอด ทักษะฝีมือและภูมิปัญญามาจากพ่อแม่ปู่ย่าตายายที่อาศัยอยู่ในชุมชนมาแต่ดั้งเดิม ที่เหลือเป็นผู้ประกอบการจากต่างถิ่นที่ เข้ามาทำธุรกิจ ในช่วงหลังจากที่เศรษฐกิจของชุมชนเริ่มมีการเติบโตมากขึ้น ขนาดของการผลิตก็หลากหลายขึ้น มีทั้งการ ผลิตแบบครัวเรือน (ใช้แรงงานเฉพาะภายในครอบครัวพ่อแม่ลูก 3-4 คน) การผลิตขนาดเล็ก(มีการจ้างแรงงานนอก ครอบครัวยุคใหม่ไม่เกิน 10 คน) การผลิตขนาดกลาง (จำนวนแรงงาน 10- 30 คน) และการผลิตขนาดใหญ่ (จำนวนแรงงาน 30-

50 คน) ผู้ประกอบการขนาดใหญ่ที่มีการจ้างแรงงานเกิน 50 คนไปจนถึง 100-200 คน ผู้ประกอบการส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 80 ของทั้งหมดเป็นผู้ผลิตรายเล็กและรายย่อยแบบครัวเรือนซึ่งส่วนใหญ่ใช้พื้นที่ในบริเวณบ้านเป็นโรงผลิตใหญ่บ้างเล็กบ้างแล้วแต่ขนาดการผลิตของแต่ละราย โดยมีเตาเผาของตัวเองอย่างน้อย 1 เตา (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.), 2549).

ความหมายและแนวคิดของธุรกิจครอบครัว

ธุรกิจครอบครัว (Family business) หมายถึง ธุรกิจที่ถือหุ้นโดยกลุ่มตระกูลหนึ่งที่ใหญ่ที่สุดซึ่งอาจ มีความสัมพันธ์ทางสายเลือดหรือการแต่งงาน และมีสิทธิ์ในการออกเสียงเพียงพอที่จะควบคุมการบริหารจัดการธุรกิจได้ มีการวางแผนเพื่อการถ่ายโอนธุรกิจไปสู่ทายาทรุ่นที่สองหรือรุ่นต่อไป (Westhead and Cowling, 1997) คล้ายกับ Ward (1987) ที่กล่าวว่า ธุรกิจครอบครัวหมายถึงธุรกิจที่มีการส่งผ่านจากคนรุ่นหนึ่งไปยังทายาทอีกรุ่นหนึ่งเพื่อมอบอำนาจให้จัดการและควบคุมโดยบุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือของสมาชิกในตระกูลใดตระกูลหนึ่งเป็นเจ้าของควบคุมธุรกิจนั้น (Barnes and Hershon, 1976:106)

นอกจากนี้นักวิชาการชาวไทยยังให้ความหมายของธุรกิจครอบครัว ว่า ธุรกิจครอบครัวเป็นรูปแบบธุรกิจที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองต่อความต้องการมั่นคงทางการเงินของครอบครัว โดย “ธุรกิจ” เป็นเครื่องมือช่วยส่งเสริมให้สมาชิกในครอบครัวมีความเป็นอยู่ที่ดี มีงานทำและหาเลี้ยงตัวเองได้ (นพพล วิริยะกุลกิจ และคณะ ,2552) กล่าวได้ว่าธุรกิจครอบครัว หมายถึง ธุรกิจที่เป็นกิจการใดๆ ที่มีครอบครัวถือครองความเป็นเจ้าของส่วนใหญ่ไว้หรือถือครองอำนาจการควบคุมและบริหารกิจการนั้น โดยมีสมาชิกของครอบครัวมากกว่าสองคนมีส่วนร่วมโดยตรงกับการดำเนินงานของกิจการหรืออีกนัยหนึ่งว่าสมาชิกของครอบครัวที่เป็นเจ้าของนั้นจะมีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมายวัตถุประสงค์ กลยุทธ์ ขององค์กรเสมอ (สรศักดิ์ชัย เทียวประเสริฐกุล, 2550) สอดคล้องกับแนวคิดของ (อำพล นววงศ์เสถียร,2553) ที่เสนอความหมายของ ธุรกิจครอบครัว ว่าธุรกิจครอบครัวเป็นขอบเขตที่แสดงความเป็นเจ้าของธุรกิจของกลุ่มตระกูลหนึ่งที่ใหญ่ที่สุดซึ่งมีความสัมพันธ์กันทางสายเลือดหรือการแต่งงาน และหนึ่งคนหรือมากกว่าของทีมนักบริหารจัดการถูกวางตัวจากกลุ่มของตระกูลครอบครัวที่ใหญ่ที่สุดซึ่งเป็นเจ้าของ มีการวางแผนเพื่อถ่ายโอนไปสู่ทายาทรุ่นที่สองหรือรุ่นต่อไป และมีส่วนร่วมแบ่งผู้มีสิทธิออกเสียงเพียงพอที่จะควบคุมการบริหารจัดการ การกำหนดนโยบาย และสามารถทำการตัดสินใจในเรื่องสำคัญ ๆ ของธุรกิจได้

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ธุรกิจครอบครัว (Family business) คือ ธุรกิจที่มีสมาชิกในครอบครัวเป็นผู้มีอำนาจในการบริหารจัดการ ตลอดจนการควบคุมกิจการ โดยสมาชิกในครอบครัวนั้นจะมีส่วนร่วมหลักในกำหนดแนวทาง นโยบาย วัตถุประสงค์ ของกิจการด้านต่างๆที่สำคัญ มีการถ่ายโอนอำนาจไปสู่ทายาทรุ่นหลังถัดไป

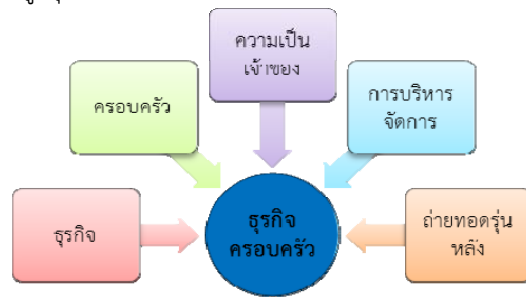
องค์ประกอบของธุรกิจครอบครัว

Ward (2005 อ้างจาก ดร.ดนัย เทียนพุฒ 2549) กล่าวว่า ธุรกิจครอบครัวมี 4 องค์ประกอบ คือ

1. ครอบครัว ที่เข้ามารับผิดชอบดูแลกิจการตั้งแต่รุ่นผู้ก่อตั้ง
2. ธุรกิจ หรือการจัดการมีความสำคัญและจำเป็นต่อการปรับเปลี่ยนหรือพัฒนาธุรกิจครอบครัวให้ดำรงอยู่ได้อย่างต่อเนื่อง
3. ความเป็นปัจเจกบุคคลหรือลักษณะของผู้นำครอบครัวที่เข้ามาบริหารกิจการ
4. ความเป็นเจ้าของ สิ่งนี้จะมีผลต่อกลยุทธ์ วัฒนธรรม ความสำเร็จและการบริหารจัดการ

Gersick, Lansberg, Davis and McCollum (1997:46) ได้อธิบายไว้ในหนังสือ Generation to Generation ว่าทฤษฎีระบบ (the systems theory) เป็นทฤษฎีที่นำมาใช้ในการอธิบายธุรกิจครอบครัว ว่า ธุรกิจครอบครัวประกอบด้วย

องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องและมีความสัมพันธ์กับคือ องค์ประกอบของครอบครัว (family), องค์ประกอบของการจัดการ (management) และองค์ประกอบของความเป็นเจ้าของ (ownership) รวมกันขึ้นเป็นระบบ กล่าวโดยสรุปแล้ว องค์ประกอบที่สำคัญสำหรับธุรกิจครอบครัว มีหลายองค์ประกอบที่มีความสัมพันธ์กันในหลายส่วน ทั้งส่วนความเป็นเจ้าของในกิจการงานนั้นๆ ส่วนของของธุรกิจ ส่วนของครอบครัว ตลอดจนรูปแบบของการบริหารจัดการ ที่มีผลต่อการเรียนรู้ และถ่ายทอดไปสู่อีกรุ่นหนึ่งภายหลัง

ภาพประกอบ 3 องค์ประกอบของธุรกิจครอบครัว

ความสำคัญของภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาสู่แนวทางการพัฒนาธุรกิจครัวเรือน

ธุรกิจครอบครัวเป็นรูปแบบพื้นฐานของธุรกิจของประเทศไทยถึงร้อยละ 65 คิดเป็นมูลค่าตลาด 2.35 ล้านล้านบาท (ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย, 2550; อัมพล นววงศ์เสถียร, 2551) เพราะธุรกิจครอบครัวถือเป็นรูปแบบพื้นฐานของระบบเศรษฐกิจขนาดเล็กที่มีผลต่อระบบเศรษฐกิจขนาดใหญ่ และส่งผลถึงการขับเคลื่อนธุรกิจระดับประเทศ นอกจากนี้ผลจากผลการสำรวจ ในปี 2554 พบว่าครัวเรือนทั่วประเทศ มีรายได้โดยเฉลี่ยถึงเดือนละ 23,544 บาท (สำนักงานเศรษฐกิจแห่งชาติ, 2554)

ความสำคัญของภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผา สู่แนวทางการพัฒนาธุรกิจครัวเรือนด้านเกวียนเป็นการ ศึกษา ถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานในการทำเครื่องปั้นดินเผาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นในด้านการเลือกใช้วัตถุดิบท้องถิ่นที่ได้จากดินลำนํ้ามูล กรรมวิธีการผลิตที่เน้นความทนทานแข็งแรง ใช้ระบบเผาแกร่ง ไปจนถึงการออกแบบการแกะสลักลาย ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของภูมิปัญญาและจินตนาการของท้องถิ่นชาวด่านเกวียนที่สืบทอดกันมารวมไปถึง การประยุกต์สร้างแบบการปั้นที่เพิ่มความหลากหลาย เพื่อสนองกับความต้องการของตลาดยุคปัจจุบัน จะเห็นได้ว่า ภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาเหล่านี้ต่างมีผลกระทบต่อธุรกิจ และรายได้ของครัวเรือนของครอบครัวชาวด่านเกวียน เพราะการผลิตสินค้าจากองค์ความรู้ภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ผ่านกระบวนการผสมผสานกับผลผลิตของความรู้ใหม่ เมื่อประกอบกับวัตถุดิบที่มีคุณค่าและเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นของชาวด่านเกวียน ประยุกต์ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดจะนำมาซึ่งรายได้และความมั่นคงให้กับตนเองและครอบครัวต่อไป

สถานการณ์ปัจจุบันธุรกิจเครื่องปั้นดินเผาด่านเกวียน

ภาวการณ์ตลาดของผลิตภัณฑ์เซรามิคหรือเครื่องปั้นดินเผานั้น ตลาดจำหน่ายประมาณร้อยละ 90 เป็นการขายส่ง และเป็นตลาดในประเทศประมาณร้อยละ 80 ที่เหลือเป็นการส่งออกต่างประเทศ เครื่องปั้นดินเผาด่านเกวียน มีมูลค่าการขายประมาณปีละไม่ต่ำกว่า 1,000 ล้านบาท และมีการขยายตัวเพิ่มขึ้นประมาณร้อยละ 5 ต่อปี ตลาดในประเทศส่วนใหญ่เป็นการจำหน่ายสินค้าในพื้นที่ให้กับนักท่องเที่ยว โดยมีบริเวณพื้นที่แหล่งจำหน่ายขนาดใหญ่หลายแห่ง เช่น ลานด่านเกวียน ด่านเกวียนพลาซ่าและร้านค้าจำนวนมากซึ่งตั้งเรียงรายเป็นระยะทางยาวอยู่ตามสองข้างทางริมถนน สายนครราชสีมา-โชคชัย

ปัจจุบันชาวด่านเกวียน ได้มีการปรับปรุงด้านกระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาต่างไปจากเดิมที่จะผลิตทีละจำนวนน้อยขึ้น เพื่อใช้ในครัวเรือนมาสู่การผลิตในปริมาณมากขึ้นเพื่อให้ทันต่อความต้องการในตลาด สินค้าในปัจจุบันส่วนใหญ่จะเน้นเครื่องปั้นชนิด “เผาแดง” มากกว่า “เผาแกร่ง” เนื่องจากสามารถวาดลวดลายให้สวยงาม และนำมาลงสีตามต้องการยิ่งขึ้นได้ เนื่องจากเครื่องปั้นชนิดเผาแดงจะใช้อุณหภูมิในการเผาเพียง 700-800 องศาเท่านั้น ทั้งนี้ ผู้ผลิตส่วนมากจำหน่ายสินค้าทั้งปลีกและส่งโดยใช้สถานที่ผลิต (บ้าน) เป็นหน้าร้านสำหรับวางจำหน่ายสินค้าของตัวเอง ทั้งนี้เพื่อความสะดวกต่อการเลือกซื้อสินค้าของลูกค้า

ด้านผลิตภัณฑ์ส่วนใหญ่ที่เป็นสินค้าหลักของด่านเกวียน ได้เปลี่ยนจากผลิตภัณฑ์ที่ปั้นเพื่อการใช้งานในชีวิตประจำวันที่ต้องการความแข็งแรงทนทานเป็นหลักมาเป็นผลิตภัณฑ์ประเภทของใช้เพื่อการประดับตกแต่งอาคารสถานที่ เช่น โรงแรม รีสอร์ท บ้าน ร้านอาหาร ฯลฯ รวมไปถึงของฝากของที่ระลึก เป็นต้น จากการผลิตที่เน้นความหลากหลายของรูปแบบ ความสวยงามของลวดลายปั้น และความเป็นเอกลักษณ์ของดินด่านเกวียน จึงกลายเป็นปัจจัยหลักสำคัญที่สนองความต้องการให้แก่ผู้บริโภค นอกจากนี้แล้วสิ่งหนึ่งที่เรียกนักท่องเที่ยวมาชมชมกันได้คือ การอนุญาตให้นักท่องเที่ยวและผู้บริโภคสามารถเข้าชมการผลิตเครื่องปั้นดินเผาได้ภายในบริเวณร้านเพื่อสร้างความเชื่อมั่นในตัวผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาด่านเกวียนเป็นอย่างดียิ่ง

ภาพประกอบ 4 เครื่องปั้นดินเผาที่มีการตกแต่งลวดลายและสีสันทันเพื่อเน้นการประดับตกแต่ง

บทสรุป

ภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาท้องถิ่นอีสานหมู่บ้านด่านเกวียน สู่การพัฒนาธุรกิจครัวเรือน จากการศึกษาวิเคราะห์ ภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาอีสานสู่การพัฒนาธุรกิจครัวเรือน ด่านเกวียน จึงสามารถที่จะสรุปได้ว่าการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของครัวเรือนชาวด่านเกวียน อำเภอโชคชัย มีสิ่งสำคัญที่ทำให้ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาที่เป็นที่รู้จักของผู้บริโภค คือการเลือกใช้ภูมิปัญญาเฉพาะตัวที่ไม่เหมือนใคร แบ่งออกเป็น 2 ด้านคือ ด้านภูมิปัญญาการเลือกใช้วัตถุดิบในท้องถิ่นที่มีค่าและ ภูมิปัญญาด้านการออกแบบรูปแบบและลวดลาย ที่เป็นเอกลักษณ์ประยุกต์ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมปัจจุบันรอบด้าน จึงทำให้เครื่องปั้นดินเผาของครัวเรือนด่านเกวียนสร้างเม็ดเงินมาสู่ครอบครัว สร้างคุณค่าทางจิตใจ ไปจนถึงภาพลักษณ์ที่ดีของอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาไทย มาจนทุกวันนี้

ภาพประกอบ 5 แสดงความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาสู่การพัฒนาธุรกิจครัวเรือน
ด้านเกวียน

ข้อเสนอแนะ

เครื่องปั้นดินเผาด้านเกวียน เป็นที่ต้องการของตลาดมากขึ้น ส่งผลให้เกิดการลอกเลียนแบบ เกิดปัญหาการแข่งขันทางด้านราคาสูงกว่าคุณภาพของชิ้นงาน ดังนั้นผู้ศึกษาจึงเสนอแนะแนวทางการแก้ไขปัญหาดังกล่าว คือ ภาครัฐควรมีนโยบายช่วยเหลือผู้ผลิตโดยการ อบรมทักษะฝีมือด้านการออกแบบให้มากยิ่งขึ้น ส่งเสริมการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ ให้มีประสิทธิภาพและมาตรฐาน ด้านผู้ประกอบการควรศึกษาถึงการใช้นวัตกรรมเทคโนโลยีการผลิตที่ทันสมัยลดต้นทุนการผลิต เช่น การใช้พลังงานแก๊สในการเผาแทนฟืน ซึ่งเป็นทรัพยากรที่หายากและราคาสูง

ควรพัฒนารูปแบบให้ทันสมัย เพิ่มกระบวนการผลิตที่ซับซ้อนมากขึ้นเพื่อป้องกันการลอกเลียนแบบ การถ่ายทอดภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผา ยังใช้ระบบบอกเล่าเป็นคำพูด จึงต้องพัฒนาเทคนิคในการถ่ายทอดความรู้ที่เท่าทันกับสถานการณ์ให้มากขึ้น

บรรณานุกรม

- จิรีณี สินุทธ.(2543). วิถีชีวิตและภูมิปัญญาพื้นบ้านของชาวสวนลองกอง. วิทยานิพนธ์ศิลปะศาสตร มหาบัณฑิต (พัฒนาสังคม) : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
 จีระเดช อุ้วสวัสดิ์. (ม.ป.ป.). สรุปประเด็น การบริหารธุรกิจครอบครัว. ค้นเมื่อ 20 มิถุนายน 2555. จาก <http://utcc2.utcc.ac.th/tepcot/servertoday/files/9ujqtgLMon45015.pdf>.
 ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2551). แนวคิดเศรษฐกิจวัฒนธรรมชุมชน. วารสารมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์, 25(2), 14- 20.
 ดนัย เทียนพุม. (2549). ธุรกิจครอบครัวฮีโร่ตัวจริงของประเทศ. ค้นเมื่อ 20 มิถุนายน 2555, <http://dntconsultant.blogspot.com/>

บรรณานุกรม(ต่อ)

- ชนกฤต วงศ์มหาเศรษฐ์. (2553). ถ่ายทอดความเป็นเจ้าของธุรกิจครอบครัว. **วารสารนักบริหาร**, 30(4), 126-129.
- นवल วิริยะกุลกิจ, รอน ศิริวันสาณห์ และภาคนี้ วิริยะรังสฤษฏ์. (2552). **การสืบทอดธุรกิจครอบครัว**. การเงินการธนาคาร: กรุงเทพฯ.
- พรชัย ภาพันท์. (2545). ภาวะวิกฤติการศึกษาด้วยภูมิปัญญาไทย. **วารสารวิชาการ**, 5(7), 2-11.
- ระบบฐานข้อมูลแผนที่คริสต์เตอร์. (2548). **ลักษณะของตลาดและการแข่งขันอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผา**. ค้นเมื่อ 13 มิถุนายน 2555, จาก <http://cm.nesdb.go.th>.
- วัชรินทร์ ศรีรักษา. (2553). **แนวโน้มการผลิตเครื่องปั้นดินเผาในภาคอีสาน**. วารสารศึกษาศาสตร์: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- วาริน บุญญาพุทธิพงศ์ และ สมหญิง พงศ์พิมล. (2552). **โครงการออกแบบบรรจุภัณฑ์และการทดสอบตลาดเพื่อเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาไฟต่ำอีสาน**. วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ศรีวรรณ จันทร์หงษ์. (2542). **การพัฒนาหลักสูตรเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องงานจักรสานชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ศึกษากรณีโรงเรียนยกกระบัตร (ชุบราษฎร์นุสรณ์) จังหวัดสมุทรสาคร**. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศุภชัย สิงห์ยะบศย์. (2542). **การศึกษาเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบศิลปะและการจัดการเครื่องปั้นดินเผา ด่านเกวียน อำเภอ ไชคชัย จังหวัดนครราชสีมาที่บ้านหม้อ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม**: มหาวิทยาลัยสารคาม.
- สรรคชัย เตียวประเสริฐกุล. (2550). **ธุรกิจครอบครัวไม่ใช่เรื่องเล่นๆ**. ค้นเมื่อ 20 มิถุนายน 2555, จาก <http://www.brandage.com/Modules/DesktopModules/Article/ArticleDetail.aspx?tabID=7&ArticleID=550&ModuleID=701&GroupID=296>.
- สันติสุข กฤดากร, ม.ล. (2541). **การศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านด้านศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.). (2549). **ค้นเมื่อ 15 กรกฎาคม 2555**, จาก http://cm.nesdb.go.th/pop_summary.
- สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ. **กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและการพลังงาน. (2532) นโยบายและแนวทางการวิจัยและพัฒนาของชาติ ฉบับที่ 3 ในช่วงแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) : กรุงเทพมหานคร**.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2554). **บทสรุปสำหรับผู้บริหาร การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2554**. ค้นเมื่อ 15 กรกฎาคม 2555, จาก <http://service.nso.go.th/nso/nsopublish/themes/files/Sociosum54.pdf>.
- สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม. **สภาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย. "ถนนสู่ AEC เพื่อ SMEs ไทย"**: กรุงเทพมหานคร. 2553.
- เอกวิทย์ ณ ถกลาง. (2540). **ภูมิปัญญาสี่ภาควิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- อำพล นววงศ์เสถียร. (2552). **ทุนครอบครัวความได้เปรียบในการแข่งขันของธุรกิจครอบครัว**.

- วารสารวิทยาลัยเซาธ์อีสท์บางกอก, 6(9), 1-15.
- อำพล นววงศ์เสถียร. (2553). ปัจจัยที่มีผลต่อการเติบโตที่ยั่งยืนของธุรกิจครอบครัวในตลาดหลักทรัพย์ไทย. *วารสารพัฒนบริหารศาสตร์*, 50 (1), 29-47.
- Davis, P. 1983. Clarify your objectives before you begin in Fischetti, M.(Ed.), *The Family*.
- Gersick, K.E., Lansberg, I, Davis, J. and McCollum 1997. *Generation to Geaneration*. Harvard Business School Press, Boston, Massachusetts.
- Lank, A. 1994. **Generalisations and Observations about Family Businesses in Eastern Europe**.Chicago: Loyola Press.